

Keleti Károly és az agrárcenzusok

MST jubileumi konferencia
Balatonöszöd
2012. november 15-16.

Laczka Éva Ph.D.

Miért emlékezünk meg Keleti Károlyról?

- **Az MST alapszabálya Keleti Károlyról nevezte el az Társaság pályázatát és emlékérmét**
- **Keleti Károly**
 - született 1833. július 18-án
 - meghalt 1892. május 30-án

Keleti Károlyról dióhéjban

- „elméleti közgazdász”, iparpolitikus, a népességtudomány és az életszínvonal kutatója
- az MTA levelező (1868), majd rendes tagja (1875), 1890-től az MTA igazgató tagja
- statisztikus, elemző
- az önálló magyar statisztikai hivatal alapítója, megszervezője
- a magyar statisztikatudomány egyik kiemelkedő alapítója
- a nemzetközi statisztikai élet elismert szereplője

Keleti Károly világa

Az agrárstatisztika forrásai: törvényhatóságok becslései (járásonként, községenként)

- 1867-től információk gyűjtése a birtokszerkezetre, a mezőgazdasági termelésre (a 20 legfontosabb növényre, aratási statisztikára), a mezőgazdasági termékek külkereskedelmi forgalomára
- 1870. évi állat- és népszámlálás
- 1872 – Magyarország szőlészeti statisztikája
- 1880. állat- és népszámlálás, 1894-től tavaszi állatszámlálás
- 1895. évi Általános Mezőgazdasági összeírás

A magyar szőlészeti statisztika forrásai

Első írott forrás (4. századi írótól):

- Probus császár (aki egy kertész fia volt) a 3. században „heverő katonáival” szőlőtőkét ültetett Pannoniába

Korai becslések:

- főként a termés mennyiségére
- az elfogyasztott bor mennyiségére
- Ausztria 1873-ban „a nagy világtárlat” alkalmából állított össze szőlészeti statisztikát

Nemzetközi szerepvállalás

- **Az 1869-es (VII.) Hágai nemzetközi statisztikai kongresszus döntött a szőlészeti statisztika kidolgozásáról**
- **A magyar javaslat két részre oszlott**
 - **Magyarország szőlészeti és borászati statisztikájának kidolgozása (részletes)**
 - **Európai bortermelő államok szőlészeti statisztikájának kidolgozása (szűkebb)**

A magyar ültetvénycenzus közreműködői (1872)

- **Törvényhatóságok** (kiküldték a kérdőíveket, útmutatókat)
- **Szőlőtermelők, bortermelők** (kitöltötték a kérdőíveket)
- **Kereskedelmi- és iparkamarák** (segítettek kitölteni a kérdőíveket)
- **„Szakférfiak, szaktudósok”** (segítettek kitölteni a kérdőíveket)

A magyar ültetvénycenzus kérdéscsoportjai (1872)

- **A szőlők földrajzi fekvése, talaja, éghajlata**
- **A szőlők területe, művelési módja**
- **Évenkénti átlagos termése**
- **A nyers szőlő eladása, jövedelme**
- **A szőlősajtolás módja**
- **Pincekezelés**
- **Aszú- és mesterséges borkészítés**
- **A bor színe és vegytani elemzése**
- **A bor értéke**
- **Eladási viszonyok**
- **Szállítási költség**
- **Kiviteli és behozatali vám**
- **Fogyasztási adó, dézsma viszonyok**
- **A szőlőműveléssel foglalkozó néposztályok viszonya**

Az ültetvénycenzus eredményeiről (1875)

- Az 1872-es (VIII.) Szent-Pétervári kongresszus idején a magyar ültetvénycenzus folyamatban volt, nemzetközi szinten a megoldási lehetőségekről tanácskoztak
- A magyar kötet 1875-ben megjelent (az európai kötet később sem jelent meg)
- A magyar kötetet 1876-ban, a (IX.) Budapesti nemzetközi kongresszuson – franciául – került bemutatásra

Az első magyar agrárcenzus (1895)

Az 1895. évi VIII. Törvénycikk

- **Az összeírás időszaka: 1895. november 20-30.**
- **„Eszmei időpontja”: 1895. a november 20-án talált állapotok**
- **Az összeírás kiterjedt:**
 - a községek általános gazdasági viszonyaira
 - egyes gazdaságok területére művelési ágak szerint, a művelés módjára, a gazdaságok felszereltségére, állatállományára

A VIII. Törvénycikk további rendelkezései

- **A census végrehajtói: a törvényhatóságok**
- **A nyomtatványokat a földművelési-, ipar és kereskedelmi miniszter ingyenesen szolgáltatatta, a végrehajtás felmerülő költségeit a községek saját forrásukból fizették**
- **A törvény a végrehajtáshoz 300 ezer forint rendkívüli hitelt biztosítottak a minisztériumnak**
- **Akik nem időben és hamis adatokat szolgáltatottak – kihágást követtek el – pénzbüntetéssel sújtották (felső határa 50 forint volt)**

Az 1895.évi agrárcenzus összeírásának rendszere

- I/a: önállóan kezelt gazdaságok számára
- I/b: gazdasággal nem rendelkezők állatállományára
- II/a: községenkénti gyűjtőlajstromok a gazdaságonként kiállított kérdőívek regisztrálására
- II/b: községenkénti gyűjtőlajstromok az állattulajdonosok kérdőíveinek regisztrálására
- III. kérdőív: a községek általános gazdasági viszonyainak rögzítésére, illetve kiegészült olyan adatokkal, amelyek gazdaság szintű összeírása nehéz lett volna, vagy túl sok terhet okozott volna
- IV. kérdőív: a járások és a városok általános gazdasági viszonyainak rögzítésére szolgált, illetve kiegészült olyan adatokkal, amelyek gazdaság szintű összeírása nehéz lett volna, vagy túl sok terhet okozott volna

A gazdaságok, községek, járások adatait összehasonlították, ellenőrizték!

Az 1895.évi agrárcenzus számláló kerületei, összeírói

- A számláló kerületeket a törvényhatósági városokban a polgármester, a járásokban a főszolgabíró alakította ki
- A számláló kerületeket úgy kellett meghatározni, hogy az összeírás 10 nap alatt végrehajtható legyen (egy kerületbe 200-250 gazdaság esett)
- Az összeírás díjazással (sem az ügynököknek, sem a bizottságoknak) nem járt, bizonyos esetekben a közlekedési költséget (számla alapján) kifizették
- A számlálót az összeírás ideje alatt közhatósági tisztviselőnek tekintették (számon kérhető volt, bántalmazás esetén a tettet vétségnek tekintették)

Felállított bizottságok

- **Törvényhatósági bizottság** (feladat: az összeírás szervezése)
- **Törvényhatósági – városi – bizottságok** (feladat: a III. – IV. kérdőívek kitöltése, ellenőrzése)
- **Járási mezőgazdasági bizottságok** (feladat: az I/a., I/b., III. kérdőívek ellenőrzése)
- **Községi, illetve körjegyzőségi összeíró bizottságok** (feladat: az II/a., II/b., kérdőívek ellenőrzése)

A bizottságok tagjai

- földbirtokosok
- földművesek
- gazdatisztek
- haszonbérlők
- állatorvosok
- erdészek
- állami tisztviselők
- megyei és városi tisztviselők
- községi és körjegyzők
- lelkészek
- tanítók
- egyéb honoratiorok
- iparosok
- kereskedők
- egyebek

„Kommunikáció, monitoring”

- 55 ezer felhívást küldtek ki a vármegyei törvényhatóságoknak, szakmai szervezeteknek, gazdasági tanintézeteknek, stb.
- 1896. február végéig a törvényhatóságok első tisztjének részletes írásos jelentést kellett tenni az összeírás végrehajtásától *(merültek-e fel nehézségek, helyesnek bizonyultak-e az utasítások, lelkiismeretes volt-e az adatok bevallása, volt-e büntetendő esemény, stb.)*

Eredmény

- a feltett kérdések száma több mint 500 volt
- az összeírás – nagyobb akadályok nélkül – sikeres volt
- a „gyér intelligenciájú vidékeken” a közigazgatási tisztviselők, körjegyzők írtak össze
- több helyen a lakosság bizalmatlan volt, ezeken a helyeken volt eltitkolás
- egyes vármegyékben a „nép” segítette az összeírást

Az adatok publikálása

- **1900-ig öt vaskos kötet jelent meg (az ötödik a Gazdacímtár)**
- **Az első kötet az eszmei időpont (1895. november 20.) után 20 hónappal jelent meg**

*Köszönöm a megtisztelő
figyelmet!*